

# DOROMB

## Közköltészeti tanulmányok 1.

Szerkesztő  
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

RECITI  
Budapest • 2012

Készült az OTKA 104758. sz. pályázat támogatásával  
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében



Könyvünk a Creative Commons  
*Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc*  
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)  
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.  
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének  
recenziós portálja • [www.reciti.hu](http://www.reciti.hu)  
Felelős kiadó: az MTA BTK főigazgatója  
Borítótervezés, tördelés, képszerkesztés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa  
Nyomda és kötetészet: Pannónia Print Kft.

KISS BÉLA

## Hymen szövétneke

### Mitológiai utalások a XVIII–XIX. századi magyar lakodalmi költészetben

Manapság bizonyára meglepődnénk, ha egy esküvőn az ünnepi fogásokra várva vagy a töltött káposzta fölött antik istenekkel és hősökkel, mitológiai utalásokkal teli versekkel szórakoztatna bennünket egy közeli református kollégium diák-különítménye. Ez azonban nem volt ritka a XVIII. században, sőt a *Közköltészet* című sorozat 2., a társasági és lakodalmi költészetrel foglalkozó kötetének<sup>1</sup> névmutatójában elég sok antik mitológiai név található. Az antik mitológia szerves jelenléte a lakodalmi versekben már nem olyan meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy kik és kiknek írták azokat. A lakodalmi verseket ugyanis olyan (elsősorban református) diákok írták, akik valamilyen juttatás reményében elő is adták a művüket az esküvő közönsége előtt. A kor középfokú oktatásának pedig jelentős részét tette ki az antik irodalommal való foglalkozás, illetve annak imitálása, s ez a műveltségi anyag a lakodalmi versekbe is beszűrődött. Ugyanezt a kulturális háttérrel kell feltételeznünk a befogadói oldalon is, hiszen enélkül nem érthetőek a mitológiai allúziók. Ebből következik, hogy ilyen típusú lakodalmi verseket inkább magasabb társadalmi állásúaknak, gyakran lelkészeknek írták, például Nagy Mihály tordai rektornak,<sup>2</sup> egy bizonyos Hamvay úrnak,<sup>3</sup> Szilágyi Annának és lelkész férjének<sup>4</sup> vagy egy beregszászi lelkipásztornak.<sup>5</sup>

Dolgozatomban a XVIII. századi közköltészetben fellelhető mitológiai elemek felhasználási módját vizsgálom. A dolgozat végén kitérek két olyan versre, amely a XIX. század második évtizedében keletkezett, és bár sok hasonlóságot mutat az előző bekezdésben említett verstípussal, ugyanakkor egy újabb irányzat is megfigyelhető bennük. Ezeknek a költeményeknek az értékeléséhez azon-

1 *Közköltészet 2: Társasági és lakodalmi költészet*, s. a. r. Csörsz Rumen István, KÜLLŐS Imola, Bp., Universitas, 2006 (Régi Magyar Költők Tára XVIII. század, 8; a továbbiakban: RMKT XVIII/8). A versekre a kötetben szereplő számuk szerint hivatkozom, megjelölve az esetleges versszak, majd oldal számát.

2 *Uo.*, 110. sz. (223–225.)

3 *Uo.*, 126. sz. (244–245.)

4 *Uo.*, 154–160. sz. (270–271.)

5 *Uo.*, 198. sz. (313–323.)

ban előbb meg kell vizsgálni, milyen szerepet töltenek be az antik mitológiai utalások a XVIII. századi lakodalmi versekben. A lakodalmi költészet bőséges anyagából elsősorban azokról lesz szó, amelyeket mendikáns diákok írtak és adtak elő, ugyanis főként ezekben jelennek meg antik elemek.

Házasságkötés alkalmából már az ókorban is írtak epithalamiumokat, általában császárok, előkelő emberek esküvőjére. A műfaj legismertebbjét Catullus, Staius és Claudianus alkotta.<sup>6</sup> Ezeket a költeményeket jól ismerhették az iskolában, s valószínűleg nagy hatással voltak a műfaj alakulására a XVIII. században. A magyar nyelvű előzmények között meg kell említeni Gyöngyösi Istvánt, aki Thököly Imre és Zrínyi Ilona házasságára írt egy hosszabb, epikus jellegű költeményt. Ezekben az előzményekben az antik mitológia eszköztárának felvonultatása mellett az is közös, hogy a házasság feletti öröm kifejezése mellett mindegyikben szerepet kap a vőlegény dicsérete is, ami lehetőséget ad a költőnek arra, hogy kitágítsa a vers horizontját, és politikai üzeneteket fogalmazzon meg.

A közköltészetre általában, de különösen a lakodalmi versekre érvényes, hogy a költők bizonyos sémák alapján alkotják meg a műveiket.<sup>7</sup> A poétáknak jelentős hagyomány állt rendelkezésükre, amelyből kedvükre válogathatták és szerkeszthették össze az adott alkalomhoz illő elemeket. A versek különböző részei ugyanis különböző funkciót látnak el a lakodalmi esemény kommunikációjában, és minden lakodalmi versben megtalálhatók ezek a szerkezeti elemek, ezekből a megszabott funkcióval bíró részekből szerkeszti össze a szerző a költeményt. Természetesen nem minden versben kap szerepet minden lehetséges szerkezeti elem, illetve azok sorrendje is variálható. A szerzők a különböző kommunikációs funkciójú szerkezeti elemeket aztán különféle toposzokkal tölthetik fel, amelyek között bőven találunk antik elemeket is.

A legfontosabb kommunikációs funkciók magából az alkalomból (a megnyegző) következnek. Ebből a szempontból a lakodalmi költészet igen szorosan utal az elhangzását körülvevő helyzetre, valóságra. A következő funkciók a leggyakoribbak a lakodalmi költészetben:

a) A szerző vagy előadó(k) *önmagára utal* (általában a költemény elején), E/1. vagy T/1. személyben, mintegy beleírja magát a versbe. Ez egyenesen következik abból a szokásból, hogy a diákok az esküvőn előadták vagy felolvasták művüket, tehát jelen voltak az alkalmon. Ennek következtében a lakodalmas énekek nagy részében mindig tudni lehet, milyen pozícióból szólal meg a költő.

6 Catullus 64. carmené Péleusz és Thetisz házasságát dolgozza fel. Staius *Silvae*jének I. 2. költeménye (*Epithalamion in Stellam et Violentillam*) már tartalmazza azt a toposzt, hogy az istenek (Venus) meglátogatják az esküvőt, és együtt ünnepelnek az emberekkel. Claudianusnak az *Epithalamium de Nuptiis Honorii Augusti* című műve tartozik ebbe a műfajba.

7 Vö. KÜLLÖS Imola, *Közköltészet és népköltészet: A XVII–XIX. századi magyar világi közköltészet összehasonlító műfaj-, szüzsé- és motívumtörténeti vizsgálata*, Bp., L'Harmattan, 2004 (Szóhagyomány), 25–29.

b) Az *alkalomra* (helyre, időre) is gyakran utalnak a költemények, szintén főleg az első részükben. Ez az utalás általában deiktikus jellegű: az *ittre* és a *mostra* vonatkozik.

c) Igen gyakori a lakodalmas versekben a *megszólítás*: általában az E/1. ~ T/1. és az E/2. ~ T/2-ben íródott szakaszok váltakoznak. A költő leggyakrabban a menyasszonyt vagy a vőlegényt szólítja meg, emellett azonban szólhat a vendégekhez, sőt a segítő személyzethez (például a szakácsnőhöz) is, vagy felszólíthat például a vendégek jóltartására.

d) A b) és a c) pontokhoz szorosan kapcsolódik a következő állandó szerkezeti elem: az *öröm* kifejezése vagy az örömré való buzdítás. A költő gyakran az időt és helyet megjelölő részben szólítja fel a hallgatóságot az örvendezésre: most kell örvendezni, hiszen esküvő van. Az öröm okát általában az f) és a g) pontokban tárgyalt elemek képzik.

e) Igen gyakori a menyasszony vagy a vőlegény *dicsérete*.<sup>8</sup> A menyasszonynak általában a szépségét, háziasságát dicséri a költő, míg a vőlegénynek az erényeire szokott kitérni. Ehhez a funkcióhoz gyakran kapcsolódik a feleség kötelességeinek felsorolása, a menyasszonyt a költő jövőbeli feladataira figyelmeztetheti.<sup>9</sup>

e/1) Gyakran előfordul, hogy a költő a vőlegény vagy a menyasszony szájába adja a másik dicséretét vagy az elvárásokat.

f) Viszonylag sok lakodalmi költemény tartalmaz olyan szakaszt, amely a házasság dicséretét zengi.<sup>10</sup> Ezek általában kitérnek a magány rossz voltára, illetve azokra az esetekre, amikor a házastárs segít a másíknak elviselni az élet nehézségeit.

g) A költők gyakran elmélkednek a szerelem hatalmáról. Különféle metaforákat (rabság, bilincs, vár bevétele, két szív egyesülése, a szerelem kertjében lelt virág) használnak ehhez.

h) Általában a költemények vége felé következnek a *jókívánságok*: a költő boldog, hosszú, sok gyermekkel megáldott együttélést kíván az ifjú párnak. Ez a rész kötelező eleme a lakodalmi versnek, szinte mindegyikben megtalálható.

i) A jókívánságoktól nem mindig különválasztható az *áldás* kérése, és ez nincs is minden költeményben jelen: a költő az Istenhez fohászkodik, hogy segítse a házaspárt

j) Versét a költő gyakran E/1-ben fejezi be, ahogyan elkezdte, és ismét saját helyzetére utal, általában valamilyen adományt kér.

Ezek a fontos szerkezeti-kommunikációs elemek a lakodalmi versek nagy részében visszaköszönnek. Természetesen nem kötelező az összesnek jelen lennie egy versben, és a különböző elemeket különféleképpen variálhatják, eltérő

8 Uo., 113–147.

9 Uo.

10 Uo.

logikai-retorikai módszerekkel kapcsolhatják egymáshoz. Sorrendjükéről annyit lehet elmondani, hogy az *a)* és *b)* elemek a versek elején kapnak helyet, a *c)*–*g)* elemek képezik a vers középső, hosszabb részét, és a *h)*–*j)* elemekkel zárulnak a költemények.

Ezeket a szerkezeti elemeket retorikai szempontból két nagyobb csoportba lehet osztani: az egyik csoportban az alkalomra való reflektálás dominál, előtérbe kerül a beszélő, akár első személyben beszél, akár másokat szólít meg, ide tartozik az *a–d)* és *j)* elem. A másik csoportra (*e–i)* ezzel szemben az jellemző, hogy E/3-ban mond valamit, legyen az dicséret, intés vagy történet.

Ezek után érdemes megvizsgálni, hogy a mitológiai toposzok milyen szerepet játszhatnak a lakodalmi költeményekben, a fent felsorolt szerkezeti elemek közül melyekben hogyan jelennek meg. Az egyes felhasználási módokat egy skálán lehet elhelyezni, aszerint, hogy a mitológiai toposz mennyire *szervesen* épül bele a költeménybe, mennyiségileg és minőségileg mekkora részét teszi ki annak. Csak futólag említ-e meg a költő egy-egy mitológiai nevet, eseményt; allegorikus alakok szerepelnek-e a költeményben; a mitológiai történet párhuzamot vagy példát jelent-e az adott esküvőre; az aktuális eseményt mitológiai narratívába ágyazza-e. Ezek alapján a következő csoportokat lehet elkülöníteni.

1) A költők nagyon sok olyan mitológiai toposzt, szófordulatot használnak, amelynek a klasszikus műveltségük megcsillogtatásán és a vers stílusának emelésén kívül semmi más szerepe nincs, tehát nem módosítja a vers narratív szerkezetét. Ezek a szófordulatok visszaadhatók lennének magyar szavakkal is, tulajdonképpen egyszerű metaforákról van itt szó. Elég gyakori a szerelemnek Cupido/Erósz nyilaként való megnevezése:

Gyengén kezdi a vőlegény angyali szólását,  
Palástolja asszonykám is gyenge pirulását:  
Marjulása van szívének,  
Nyíla Cupido ívének  
Sértette,  
Sebhette...<sup>11</sup>

Azt mívelte kegyes Eros, hogy lennék páros<sup>12</sup>

A többi antik istenalak is gyakran testesít meg egy-egy fogalmat vagy tulajdonságot.

Szüzek tüköre, Diánám, Minervám s Venusom<sup>13</sup>

11 RMKT XVIII/8, 110. sz., 1. vsz. (223.)

12 *Uo.*, 112. sz., 3. vsz. (232.)

13 *Uo.*, 110. sz., 8. vsz. (225.)

Itt a menyasszonyt szüzessége miatt az antik mitológia két szűz istennőjéhez hasonlítják. Ugyanakkor kicsit disszonánssá válik a metafora, amikor Venust is ebben a sorban említi. A szerelem istennőjének jelenléte azt hivatott kifejezni, hogy a vőlegény szerelemre lobban a menyasszony iránt. A mitológiai utalások más helyen is elég zavaróak, mivel az, aki ismeri a háttértörténetet, esetleg éppen a költő szándékával ellentétesen értelmezi az utalást. Minerva a szüzességen kívül jelentheti a tudományt, a tanulással eltöltött éveket, Themisz az igazságot, Júnó a házasságot, Apolló a költészetet stb.

2) Az előzőhöz szorosan kapcsolódnak azok a mitológiai utalások, amelyek bizonyos antik isteneket szólítanak meg, illetve hívják őket, hogy vegyenek részt a menyegzőn. Gyakori az a fikció, hogy az antik istenek is meglátogatják az esküvőt:

Jöjj el, Flóra, vigyázóra, köss ékes bokrétákat,  
Hymen légyen jelen, végyen lánggal égő fáklyákat!<sup>14</sup>

Az istenek jelenléte mintegy kedvező előjel az ifjú pár szerencsés jövőjéhez, így ez a motívum gyakran kapcsolódik a jókívánságokhoz, áldáskéréshez (*h-i*). Ebben az esetben az istenek általában azokat az elvont fogalmakat jelképezik, amelyeket az antikvitásban tulajdonítottak nekik.

Gyöszte, Hymen, gyújts közöttünk menyegzői tüzeket!<sup>15</sup>  
E párosult személyeknek kösd együvé szíveket!  
Tedd szakadhatatlanokká szerelmeknek láncait,  
Hogy tölthessék víg örömmel életeknek napjait.<sup>16</sup>

Más esetben a menyegző feletti örömet érzékelteti a költő (*d* szerkezeti elem):

Köss bokrétát, Flóra!  
Vénus parancsolja,  
[...]  
Júnó, Pallás itt van,  
Örvendeznek mostan  
Vígóság a lakodalomban.<sup>17</sup>

Ez a poétikai fogás több, mint ha a költő pusztán megemlítené egy antik istent, hiszen nem csupán egy kulturális tudásra utal, hanem szinte a valós esemény

14 *Uo.*, 159. sz., 2. vsz. (273.)

15 Hymen, a házasság istenét fáklyákkal ábrázolták az ókorban.

16 RMKT XVIII/8, 135. sz., 3. vsz. (253.)

17 *Uo.*, 155. sz., 1. vsz. (271.)

résztevőivé teszi az isteneket, ugyanolyan szereplőkké, mint az esküvőn megjelent valós személyek.

Nagyon gyakran előfordul ennek ellenkezője, amikor valós szereplőket mitologizál a költő, például amikor a diákok, a versek szerzői mitologizálva beírják magukat a szövegbe (az *a*) szerkezeti elembe): Apolló követeként érkeztek a Pindusról, a Múzsák köréből.<sup>18</sup>

Nohát, zendíts, hárfát pendíts, ékes Apolló!  
Mű hárfánk is lesz, Múzsánk is ékesen szóló,

Parnasus hegyein mulató Múzsáknak  
Zengjen trombitájok az ékes nimfáknak,  
Hangos citerája pengjen Orféusnak,  
Mert jelen van napja most a vigasságnak.

Ez arra az antik felfogásra megy vissza, hogy a költészet isteni eredetű, a költő pedig istennel eltelve (vö. enthúziaszmosz), isteni ihlettől vezérelve ír verset. Az alkalmi költészet művelőinek ez alapján költői öntudata volt, büszkék voltak műveltségükre, versírói tudásukra. Ugyanakkor mai szemmel lehetetlen mind ezt nem (ön)íroniának értelmezni: egy lakodalmi vershez a Múzsákat hívni segítségül, s ezáltal azt az eposz műfajával hozni párhuzamba máskülönben elég merésznek tűnik. Talán ennek az iróniának bukkanhatunk a nyomára abban a versben, amelyikben a lakodalom muzsikusának nevezi a költő Apollót.

Ha egy cimbalmot kapok,  
Apollót,  
Táncolót,  
Majd hívok muzsikálót.

Az irónia itt abból fakad, hogy Apollót mint a költészet és a zene istenét egy korabeli jelenséggel (a lakodalmi muzsikussal) azonosítja.

3) Nemcsak antik istenekre, hanem hősökre, mítoszokra is utalhat a lakodalmi vers költője. Az ókori irodalom híres szerelmespárjai mind megjelennek a lakodalmi költeményekben, a költőt az sem zavarta, hogy ezen szerelmi történetek közül elég sok tragikus véget ért. A kínos részletekről nem esik szó:

A Jasonért Kolkist elhagyá Média.  
Te is az Didóért harcolál Aénea<sup>19</sup>

18 Uo., 113/III. sz. (234.)

19 Uo., 195. sz., 4. vsz. (308.)



Míg az első két csoportban vagy szófordulatként jelennek meg az antik mitológiai elemek, vagy a költő az esemény valóságába írja bele az antik isteneket, addig itt a mitológiai szerelmes történetek betétként épülnek a versbe: vagy valamilyen argumentatív funkcióval bírnak (azaz valamilyen állítást támasztanak alá), vagy pedig az esküvői alkalom és a mitológiai történet között von párhuzamot a költő.

A mitológia szerelmi történeteit különböző hosszúságban adhatta elő a szerző. Volt, aki csak néhány sorban utalt egy-egy történetre a szereplők nevével és a cselekmény főbb mozzanataival, sőt vannak olyan versek, amelyek igazi katalógusát tartalmazzák a szerelembe esett hősöknek. A *Theseust régenten egy szűznek szerelme* kezdetű vers<sup>20</sup> például az első négy versszakban megemlíti Thészeusz, Parisz, Iaszón, Aeneas, Decius és Palidorus szerelmét, illetve utal Proserpina elrablására, valamint Jupiter és Júnó szerelmére. A másik véglet is előfordul azonban, amikor egy mítoszt viszonylag hosszan mond el a költő: a legnépszerűbb mitológiai történet Péleusz és Thetisz házassága volt, amely a *Jupiter az égben vendégséget hirdet* kezdetű,<sup>21</sup> az *Apostrophe Epithalamica ad Connninas iam iam Cibum...*,<sup>22</sup> valamint a *Lakodalmi dictiók 10 Nemes Baky Zsófia kisasszony Ccenteritz János úrral való összekerülése alkalmával* című versben<sup>23</sup> is megtalálható. A kétfajta megközelítés között műfaji különbség is megfigyelhető: a hosszabb feldolgozás inkább a *Közköltészet* II. kötetének II/C *Lakodalmi köszöntőversek, diákrigmusok* című részében található művekre jellemző, míg a rövidebb, említésszerű feldolgozás a házasénekekre, házasságdicsérőkre (II/B rész).

A mitológiai betétek felhasználása különbözhet a hosszúságon kívül abban is, hogy argumentatív funkciója van, vagy csupán lazán kapcsolódik az alkalomhoz. Az utóbbi esetre jó példa a már említett *Apostrophe Epithalamica ad Connninas iam iam Cibum sunt ...pturos* című vers, amelynek a 21-ből az első tizenöt versszaka Péleusz és Thetisz esküvőjét mondja el. A lakodalom leírása a jelen levő istenek katalógusával kezdődik: minden istent a saját attribútumával jellemez a költő. Itt is megfigyelhető az antik mitológia beolvasztása az ismerős, XVIII. századi valóságba: az esküvő úgy zajlik le, ahogyan azt a valódi lakodalom vendégei megszokhatták.

A több istenek is leültenek sorba,  
Egyiknek sem esett peccsenyéje porba,  
Meg akarnak innya jól a finum borba  
Gondolván, nincsenek hogy siralmas torba.

20 *Uo.*, 195/I. sz. (308–309.)

21 *Uo.*, 194. sz. (305–308.)

22 *Uo.*, 208. sz. (341–344.)

23 *Uo.*, 225. sz. (380–385.)

Az istenasszonyok sem maradtanak el,  
Örömet akarnak mulatni férjekkel,  
Igen cifrák s fénylők sok ékességekkel,  
Hogy vígan lakjanak, magokban vélték el.<sup>24</sup>

A mítosz többi része ismerős, kivéve a végkifejletet, az istennők ugyanis nem forralnak bosszút az aranyalma miatt, hanem egy darabig civakodnak rajta, majd hazamennek. De hogyan kapcsolja bele ezt a történetet a költő a lakodalmi szituációba? A 16. versszakban a történet végeztével a vendégséget szólítja meg: itt nem fog hasonlót történni, mert nem kitalált isteneket hívtak meg – ezért nem lesz köztük Discordia, a viszály istennője sem –, hanem a „békesség Urát”. Ugyanez a mitológiai esküvő található a *Jupiter az égben...* kezdetű, fentebb idézett versben. A történet itt jobban megfelel a mítosznak, mint az előbb tárgyalt versben, sőt a párhuzamot is jobban kidolgozta a költő: a vőlegényt Parisszal azonosítja, akinek választania kell a három istennő ajándéka között:

Ezért Udvarhelyszék kénálta Junóval,  
Tőle kitelhető sok szép gazdagsággal,  
Homoród mellyéke tudós Minervával  
Vele együtt jelen szép tudományával.

De nemes vármegye ígért érte jobb bért,  
Vőlegény uram is erre szépen rátért,  
Egy jó, jámbor és szép menyasszonyt ad ezért,  
El is nyerte, mert ím, odaadták azért. (11–12. vsz.)

A homályos párhuzam (talán háromféle életpálya állt a vőlegény előtt, és ő a házasságot választotta?) ellenére bizonyos, hogy a betétet úgy kapcsolta a lakodalmi énekbe a költő, hogy a mítosz szereplőit megfeleltette a valóságos események egy-egy mozzanatával. Ugyanakkor a történetnek argumentatív szerepe is van, ugyanis a 13. versszakban a költő kifejti, hogy mindez azt bizonyítja, hogy a gazdagságnál és tudománynál többet ér a házasság, illetve „az szép és jámbor asszony”, így a mitológiai betét a házasság és a menyasszony dicséretéhez kapcsolódik (*e, f* szerkezeti elem).

Ugyanezt a poétikai eljárást követi a *Lakodalmi dictiók...* című vers is, melynek első 22 sora mondja el Parisz döntésének történetét, a továbbiakban pedig az esküvői alkalomra aktualizálja azt a költő. Parisznak a vőlegény felel meg, akinek a lányok közül kell választani magának feleséget. Itt a lánysorolók

24 Uo., 208. sz., 3–4. vsz. (342.)

hagyományát idézi fel a költő,<sup>25</sup> ugyanis a vőlegénynek nehéz dolga van a választással: az egyik menyasszony szép, a másik jó, a harmadik gazdag, a negyedik előkelő származású. A vőlegény választása azért múlja felül Pariszét, mert az ő választottja nemcsak szép, hanem benne „mindazt concentrálta / A Természet”, amikről Parisznak szép Heléna választása miatt le kellett mondania. Ezután a menyasszonyt dicséri, hogy mind a négy előbb említett tulajdonság megvan benne, és ki is fejtí azokat részletesen.

A mitológia szerelmespárjai példát jelenthetnek szinte minden fontosabb toposzra, amely a lakodalmás énekekben elő szokott fordulni: a menyasszony/vőlegény dicséretére (e) és a szerelem hatalmára (g).

Illik is e pár egymás kezére,  
Bár ki-ki végye ítéletére,  
Ez Helena személyére,  
Amaz Páris termetére<sup>26</sup>

Egy másik versben a költő párhuzamot von aközött, hogy Venus elnyerte az aranyalmát, és hogy a vőlegény megtalálta élete párját.<sup>27</sup> Ez a *menyasszony* = *kincs* toposzának egy fajtája:

Vénus aranyalmát  
Nyert, s rég várt jutalmát  
Elvette, s ám jól járt,  
Nem vallott semmi kárt,  
Mert boldog s sokat nyert,  
Ily kincsre hogy tett szert,  
Melyért ugyan örül,  
Örömben majd elmerül. (1. vsz.)

Az antik mitológiai történetek alapul szolgálnak a szerelem hatalmát részletező toposznak is: ezekkel a példákkal bizonyítja a költő, hogy mi mindent képesek a szerelmesek kiállni azért, hogy együtt lehessenek. A *Nemmel, becsülettel ékeskedő fejek* kezdetű költemény azt példázza Danaé történetével, hogy az embernek tennie is kell valamit azért, hogy megszerezze a feleségét (a kincs metafora itt is előkerül):

25 KÜLLŐS, *i. m.*, 136–141.

26 RMKT XVIII/8, 111. sz., 21. vsz. (229.)

27 *Uo.*, 191. sz. (299.)

Mi az oka, hogy ki csak egy helybe megül,  
Annak a szájába sült galamb nem repül<sup>28</sup>

Bezzeg Jupiter „[a] zsindelezetet felbontá felette” (8. vsz.), ti. Danaé felett, így került közel a szeretett nőhöz. Arról a költő hallgat, mi lett Danaé sorsa a szerelmi légyott után (apja ládába zárta és a tengerbe vetette).

Ugyanez a logika olvasható ki a *Siet a kék égnek felsőbb tetejére* kezdetű versből is:<sup>29</sup> a házasság nagy kincs, amelynek eléréséért sokat kell szenvedni, tehát itt a szerelem hatalmának toposza és a házasságdícséret szorosán összekapcsolva jelenik meg. A költő két mítoszt mesél el ennek bizonyítására: Héró és Leander, illetve Atalanta mítoszáét. Leander egy tengeröblöt úszott át, hogy éjszakánként a szép Héróval találkozzon. A költő itt is elhallgatja a történet tragikus végét: Leander egy alkalommal belefut a tengerbe. A másik hősnő, Atalanta, hogy ne kelljen férjhez mennie, futóversenyre hívta ki kéréit, azzal a feltétellel, hogy aki legyőzi őt, ahhoz hozzámegy, aki viszont alulmarad a versenyben, annak meg kell halnia. Egy ifjú azonban (mikor kezdett lemaradni a lánytól) aranyalmát dobott elé, és ez elvonta Atalanta figyelmét, így az ifjú legyőzte. A két mitológiai példát a költő „aktualizálja” a jelen helyzetre:

Vőlegény uram is csak éppen így jára,  
Mert virradott mára oly boldogságára  
Hogy hamarébb jutott ő a métára,  
Szert teve mellette ülő mátkájára (16. vsz.)

Mindössze egyetlen olyan példát találtam, amely nem hallgatja el a mitológiai szerelem tragikus végét: arra használja fel, hogy a házassággal szemben a magány mellett érveljen. Ez a példa egy négy versből álló versfüzérben<sup>30</sup> szerepel, amelyben a jegyesek felelgetnek egymásnak. Először a vőlegény vallja meg a menyasszonynak a szerelmét, az azonban először visszautasítja, mivel fél a házasságtól, inkább a magányt választaná. A szerelem veszélyeire, nagy érzelmi ingadozásaira hívja fel a figyelmet Dido példájával:

Éppen Dido is így jára  
Eneásnak a szavára,  
Kit Dido igen kedvele,  
Eneásnak de nem kelle.

28 *Uo.*, 216. sz., 4. vsz. (356.)

29 *Uo.*, 217. sz. (358–361.), Héró és Leander történetét a 6–9., Atalantáét a 10–15. versszakok mondják el.

30 *Uo.*, 120–123., 240–242.

Én tehát életem  
Ily bajba nem vetem.<sup>31</sup>

A következő versben az ifjú megfogadja, hogy mindig szeretni fogja a lányt, mire az már beleegyezik a házasságba. Itt tehát a házasságdicséretre, illetve a házasság és magány összehasonlítására épül fel a vers, ebben talál helyet a költő az antik példának.

A fentiekből látható, hogy ezen a 3. csoporton belül sem lehet könnyen elkülöníteni az egyes eseteket. A párhuzam és az argumentáció ugyanis gyakran összefonódik a gyakorlatban: a házasság vagy a menyasszony dicséretét alátámasztó antik példa ugyanis párhuzamként szolgálhat az aktuális helyzethez, a vőlegényt sokszor hasonlítják az antik szerelmi hősökhöz. Az antik példának talán éppen az lehetett a szerepe, hogy összekösse a lakodalmi vers „elmélkedő” részét az aktuális helyzetre utalással.

4) Az utolsó csoportba tartoznak azok az esetek, amikor a mitológiai elem nem betétként épül be a nagyobb egységet jelentő lakodalmi versbe, hanem éppen fordítva: magát a lakodalmi eseményt illesztették mitologizáló keretbe. Ezek a keretek azonban nem az ismert mitológiai szerelmi történeteket használják fel, hanem az antik irodalom olyan kliséit, mint például az istenek tanácskozása, vagy hogy az istenek megjelennek az emberek előtt. Ez a poétikai eljárás lehetővé teszi a vőlegény és a menyasszony dicséretét. Több lakodalmi versben megjelenik az a szüzsé, hogy a házasságot istenek készítik elő, és mintegy jutalmul adják a feleséget a vőlegény kiemelkedő erényei, cselekedetei, haditettei miatt. Ezt vagy az istenek tanácsán döntenek el, vagy egyetlen isten ajándékozza meg a vőlegényt a menyasszonnyal. Az eljárás annak a keresztény elképzelésnek a mitologizált változata, miszerint a házasságot az Úr akaratából köti a fiatal pár.

Ennek a szüzsének a nyomai megtalálhatók Gyöngyösi István korábban említett költeményében: itt ugyanis Venus különböző szózatokat intéz Thökölyhez és Zrínyi Ilonához, amelyekben Thököly kiválóságát részletezi.<sup>32</sup> Ez szét is feszíti az eredetileg az esküvőre készült költemény kereteit: az esküvő maga jóval kisebb hangsúlyt kap a politikai üzenetnél.

A *Közköltészet* II. kötetében mindössze két olyan verset találni, amely ezt a szüzsét alkalmazza: az *Ηπιθαλαμίων* című<sup>33</sup> és a *Szűz Hymen vendégi s menyegzői népe* kezdetű költeményt.<sup>34</sup> Mind a kettő E/1. hanggal, álomelbeszélésben való-sítja meg a mitológiai keretet, tehát a költő egy álmában találkozik a mitológiai

31 *Uo.*, 121. sz., 3. vsz. (241.)

32 GYÖNGYÖSI István, *Thököly Imre és Zrínyi Ilona házassága, Palinódia*, s. a. r. JANKOVICS József, NYERGES Judit, Bp., Balassi, 2000. (<http://mek.oszk.hu/06000/06096/html/#d0e5953>)

33 RMKT XVIII/8, 197. sz. (311–313.)

34 *Uo.*, 223. sz. (371–377.)

szereplőkkel. Az *Ηπιθαλαμιον* Venus menetével kezdődik, ez a korábban említett toposzra utal, miszerint az istenek meglátogatják a halandók esküvőjét. A menetben részt vevő Erató arra kéri a költőt, hogy írja meg, amit lát. A költő felébred az álomból, és az asztalnál nekiáll leírni a látottakat-hallottakat. A 9–16. versszakot Erató lakodalmi verse teszi ki, amelyben a szokásos jókívánságok olvashatók. Az utolsó két versszakban a költő saját nevében is összefoglalja a jókívánságokat. Érdekes a vers reflektálása a műfajra: egyrészt a költő utal a mű keletkezésének (fiktív) körülményeire, másrészt a lakodalmi vers fő része, a jókívánságok egy Múza szájából hangzanak el, szinte mise-en-abyme-ként lakodalmi verset olvashatunk egy lakodalmi versben.

A *Szűz Hymen vendégi...* kezdetű, 55 versszakos vers első két bevezető strófája után a költő rátér a mitológiai narratívára: éppen aludt, mikor a Hold felébresztette, hogy szerelmet valljon neki, és felvette maga mellé a kocsijára. (A versben összekeveredik az ókori mitológiából ismert Auróra istennő a Holddal.) Egyszer csak azt veszik észre, hogy előttük halad Venus Cupidóval. Venus elmondja, hogyan gerjesztettek szerelmet egy ifjú és egy leány szívében, akik aznap készülnek összeházasodni. Venus éppen Júnóhoz tart, hogy felkérje, legyen jelen a házasságnál. Júnó beleegyezik, de megkérdi, kik házasodnak össze. Itt lehetősége nyílik a költőnek elsorolni a pár erényeit: az ifjú Pallas gyermeke, a lány Vestáé – válaszolja Venus. Juno felháborodására (hogy merte Cupido két szűz istennő gyermekét összehoronálni) Cupido azt válaszolja, hogy ez a nász nem lesz olyan rossz kimenetelű, mint Parisz és Heléna, illetve Dido és Aeneas szerelme volt. Ezután az istenek elindulnak a lakodalomba, a költő pedig a Hold kocsiján utazik, ezért csak estére ér oda. Ekkor – megérkezvén a fikció szerint a Hold kocsijával – átvált a lakodalmi költészet szokásos toposzaira: a vőlegény és a menyasszony dicséretére, illetve a jókívánságokra.

Látható tehát, hogy a két vers szüzséjében sok hasonlóság van: az istenek lakodalomba mennek, s az ifjú pár dicséretét egy isteni személy mondja el.

A XIX. század elején ugyanezt a szüzsét találjuk Csokonai Vitéz Mihály *A szépség ereje a bajnoki szíven* című,<sup>35</sup> 1800-ban Debrecenben megjelent lakodalmi költeményében, amelyet Borbély Gábor nyugalmazott kapitány és Vay Jeanette (Zsanét, Johanka) házasságára készített a költő. Már a címből nyilvánvaló, hogy az esküvőben magasabb eszméknek allegorikus összefüggését akarta láttatni a költő, ami ugyanakkor a szokásos „a szerelem hatalma” toposzra is rímelt, tehát nem csupán egy esküvőt akart megénekelni, hanem magasabb stílusregiszterbe tartozó művet akart alkotni, és eszmeileg is magasabb szintre akarta emelni a házasságot. Ehhez vette igénybe az allegorikus istenalakokkal létrehozott mitologikus keretet.

35 CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Költemények 5: 1800–1805*, s. a. r. SZILÁGYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 2002 (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei), 368. sz.

A fikció szerint Mars megunta a hadviselést, ezért megpihent egy fa alatt a Sajó mellett – e környékről jól ismeri Vay Miklóst, a menyasszony apját. Mars lepihenése valószínűleg Borbély kapitány nyugdíjba menetelét jelképezi. Csokonai itt előadja Vay Miklós dicséretét, tehát az ifjú pár erényei mellett módot talál az örömapa dicséretére is, sőt voltaképp ez áll a költemény középpontjában.

Marsot megközelíti Hébé, a fiatalság istennője, aki érdemei miatt ajándékol Venustól egy koszorút hoz neki. Mars visszautasítja azt, és azt javasolja, hogy legyen Borbély kapitányé. A kapitányt Zsolcán, Vay birtokán (újabb alkalom az örömapa dicsőítésére!) találják meg, és Mars egy dicsérő szózat mellett átadja neki a koszorút érdemei elismeréseképpen: ezután már nem kell harcolnia, de még sokat kell várnia, míg célba ér. (Csokonainak a vershez fűzött jegyzeteiből kiderül, hogy a kapitány két évnél tovább várt, amíg feleségül vehette Jeanette-et.) Hébé a menyasszonyhoz intézi szavait – példaként anyját állítja elébe: ő is erősítse férjét, mikor az elfárad a munkában, illetve megjegyzi, hogy le tudja majd győzni szépségével a vitéz hadnagy szívét, majd elmondja a szokásos jókívánásokat.

Hasonló mitológiai narratív keretbe ágyazza a valós esküvőt Szoboszlai Pap István (1786–1855) két műve is. A Darvay Ferenc esküvőjére készült verset 1810 környékén, tanulmányai végeztével, huszonnégy évesen írta, a másikat gróf Rhédey Lajos menyegzőjére (1813). Szoboszlai ebben az időben az értelmiségi pálya elején tartott: tizenegy éves korától a debreceni kollégiumban tanult, „1810-től két évig főiskolai köztanító, egyig contrascriba, illetőleg senior volt; ekkor néha templomi szónoklatokat is végzett.”<sup>36</sup> 1815-ben egy évig Göttingában tanult, ahonnan hazatérve elindult a lelkészi ranglétrán: előbb kórházi lelkész, 1819-től belvárosi lelkész volt. Később a közéletben is részt vett, ahol szónoki képessége miatt egyre jelentősebb tisztségeket nyert el, 1841-től a tiszántúli református egyházkerület püspöke volt. A diákkorában elkezdett verselést nem folytatta, szónoklatai mellett elsősorban vallási témájú elmélkedéseket, kegyes-ségi munkákat írt.

Mindkét lakodalmi vers a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának kéziratárában található, az R 257 jelzetű iratcsomó (amely Szoboszlai diákkori magyar és latin nyelvű fogalmazványait, gyakorlatait, vázlateit tartalmazza) 6. és 7. részében.

A Darvay-vers fogalmazvány állapotban maradt fenn, tisztázataról vagy kiadott változatáról nem tudni. Ebből következik, hogy a kézirat sok javítást, áthúzást tartalmaz, ezeket figyelembe véve azonban késznek tekinthető mind koncepcióját tekintve, mind pedig verstanilag. Kisebbséget okozott a 27 versszakos költemény átírásánál, hogy a 4 fólióból álló kézirat lapjait rosszul számozták

36 SZINNYEI József, *A magyar írók élete és munkái* (<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/index.htm>)

be, a kézirat oldalainak sorrendje valójában a következő: 2r, 2v, 1r, 1v, 4r, 4v, 3r, 3v. Az oldalak kezdőpontját a szöveg jobb oldalán jeleztem, a versszakokat pedig a helyes sorrendben számoztam be. A költemény a Blumauer-fordítás után népszerűvé vált hétsoros strófában íródott, a sorok a következő szótagszámmal rendelkeznek: 8, 7, 8, 7, 8, 8, 7, rímképlete: *a b a b c c x*. A kéziratban az egyes sorok rendszertelenül kezdődnek beljebb, ezért a Blumauer-fordításban megfigyelhető strófa képet követtem: a hét szótagos sorok beljebb kezdődnek.

A vers fogalmazvány jellegének tudható be, hogy némely versszak kisebb-nagyobb mértékben eltér a Blumauer-strófától. Az 1. versszak 2 sorral hosszabb a megengedettnél, de a rímképlet segítségével sikerült két sort kirekeszteni. A 3. versszak csak 6 sorból áll. A 7. versszak utolsó sora a megengedett 7 szótagnál hosszabb egy „azomba” szóval. Mivel a következő versszak első sorában szerepel ugyanez a szó, ezért feltehető, hogy szóismétlésről van szó, ezért a 7. versszak felesleges szavát ki lehet rekeszteni. A 10–12. versszakok határai a kéziratban elmosódtak, az értelmi egységek szerint azonban sikerült rekonstruálni azokat, a 11. versszak utolsó két sorát egyetlen sorba írta a költő.

A Rhédey-vers 24 második aszklépiadészi strófából áll, amelyet 3 „ének” követ. A kéziratcsomó tartalmazza a műnek egy fogalmazványát és a tisztázatot (imprimatúrát) is, amelyet aztán nyomdába adtak, erre utal a kézirat végén az „Imprimatur” megjegyzés. A tisztázatot egy másik kéz végigjavította, de csak egy-két ortográfiai változtatást eszközölt, illetve két versszakot kihúzott a korábbi változathoz. A mű 1813 decemberében jelent meg Debrecenben, egy példánya az OSZK-ban található. A szöveget a tisztázot alapján írtam át.

Mindkét szöveg átírásánál törekedtem a betűhűségre, mivel azonban a szerző a nagy J betű helyett I-t írt, ezt megváltoztattam a mai helyesírás szerint.

Mindkét vers tehát mitológiai narratívába építi bele az esküvő eseményeit. A Darvay-vers azonban abban különbözik az eddig tárgyalt mitológiai utalásoktól, hogy a mitológiai történetet nagyfokú ironiával kezeli. Hatott rá Aloys Blumauer német nyelvű *Aeneis*-travesztiája, amelynek első része 1792-ben magyarul is megjelent, Szalkay Antal fordításában.<sup>37</sup> A Blumauer-féle travesztia Magyarországon is divatosá vált: bár Szalkay fordításának további részeit a cenzúra nem engedte kiadni, kéziratos formában terjedt. Csokonai több művet alkotott ebben a stílusban,<sup>38</sup> ezenkívül ismert a *Bacchus házassága a nimfával* című, Bogyay József művének tartott négyénekes travesztia 1825-ből,<sup>39</sup> 1833-ban pedig ismét lefordították.<sup>40</sup>

37 *Virgilius Éneássza, kit Blumauer németre travestált, most magyarosan Szalkay Antal úr által öltöztetett*, Első rész, Bécs, 1792.

38 Például *A tolvaj isten, Az istenek osztozása, Békaegérharc*.

39 Megjelent: *Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában*, szerk. BÁN Imre, JULOW Viktor, Bp., Akadémiai, 1964, 168–195.

40 TOMPA József, *Blumauer Aeneis-travesztiájának magyar fordításai: Adalékok, helyesbítések, további nyitott kérdések*, ItK, 89(1985), 202–209, 204.



A jezsuitából jakobinussá átvedlett Blumauer műve méltán volt népszerű a református diákok körében, ugyanis paródiája leginkább a katolikus egyház intézményeit érintette. Aeneas küldetése ugyanis Vergilius eposzában az, hogy a trójaiaknak új hazát találjon, amelyből később Róma fejlődik ki. Ezt a célt így parodizálja a Blumauer-fordítás:

Azért kellett, még érhetett  
Olasz földre, szenvedni  
'S itten 's ottan mint lehetett  
Veszély ellen küszködni.  
Sokszor szinté el is-patkolt,  
Még annyira jutott vólt,  
Hogy Vatikánt építsen.<sup>41</sup>

Aeneas alakja igen fontos volt a Habsburg-ház XVI–XVIII. századi reprezentációjában: a trójai hősben a Római Birodalom alapítóját látták, a Habsburgok pedig önmagukat e birodalom császárainak, Aeneast pedig az ősöknek tartották, emiatt igyekeztek hangsúlyozni a közvetlen folytonosságot. Vergilius eposzában Aeneas egyik legfontosabb tulajdonsága a *pietas* volt, amit a kora újkorban egyértelműen a vallásossággal azonosítottak, a Habsburg uralkodók pedig ebben is igyekeztek követni „őzüket”. Így az *Aeneis*-travesztia a mitológia parodizálásán túl politikai felhangokkal is rendelkezett.

Az *Aeneis*-travesztia humora két forrásból táplálkozik, mind a kettő megfigyelhető a fenti idézetben. Az egyik az, hogy a mitológiai apparátust sután „kontextualizálja”, az eposz bizonyos eseményeihez, és vagy kortárs jelenségekkel vagy bibliai-keresztény elemekkel párosítja az antik eposzi jellemzőket – erre példa a Róma helyett Vatikán említése. A másik forrást a mű stílusa jelenti: Vergilius műve közel áll a pátoszhoz, követi az antikvitás *aptum*-elvét: a mű nyelvi stílusának illenie kellett a témájához. S mivel az eposz témája fenséges, a stílusnak is annak kell lennie. Ezzel szemben a Blumauer-travesztia a nagyszerű témát az alantas stílussal mutatja be, erre példa az idézett versszak „elpatkolni” szava. Aeneast nem eposzi hősként ábrázolja, hanem gyáva kalandorként, akinek az érzelmi reakciói ellentétesek a Vergilius-műben szereplő párjáéival: nem nagyon bánja felesége halálát, Trója bukásának elmesélésekor sem tanúsít fájdalmat. Ez a két eljárás lehetővé teszi mind az antik mitológia, mind az Aeneas, mind pedig a Blumauer korabeli jelenségek kigúnyolását.

A Darvai-vers mitológiai narratívája tehát Blumauer modorában van előadva, azzal a különbséggel, hogy nincs benne annyira maró gúny és metsző kritika. A költemény elején Jupiter összehívja az istenek gyűlését: a 2–6. versszak a

41 „Tanta molis erat, Romanam condere gentem. lib. I. v. 37.” (Szalkay jegyzete.)

készülődést írja le – az istenek azzal vannak elfoglalva, hogy legyen jó kocsijuk, szép ruhájuk a nagy alkalomra (az istennők a gyűlésen is azzal foglalkoznak, hogy egymás ruháját vizsgálják). Juno

Sok findsakat 's poharakat  
Ezüst Tányért kanalakat  
Készít 's kávét pergeltet. (6. vsz.)

Jupiter a gyűlés reggelén – miután felrántja a nadrágját (!) – „tsak hamarjába feltsapott / Egy néhány findsa kávét” (7. vsz.).

Az istenek gyűlését a költő a (magyar) ország- vagy vármegyegyűlés kígyúnyolására, a követek viselkedésének nevetségessé tételére használja fel (2. vsz.). A gyűlés előtt sok instanciával keresik meg Jupitert, hogy fogja a pártjukat. A költő sok latin szót használ, ezzel utal a magyar országgyűléseken használt jogi nyelv latinizmusaira:

hányták vetették a' mit  
Egymásnak projcitaltak.  
Sokat beszéltek valamit (11. vsz.)

Az istenek nagyon unatkoznak, „'s néztek egy más szájába”,

az Istenek<sup>3</sup> a' sok<sup>2</sup> ülést  
Kivált<sup>1</sup> kippenn meg unták.<sup>4</sup>  
azért ezek mozgolódtak  
az Istenek ásítottak  
's némelly része aludt is. (12. vsz.)

Már majdnem berekesztik a gyűlést, mikor megérkezik az Erény beadványa, amelyben azt kéri, hogy az erényes embereket jutalmazza meg borostyánkószorúval. A kérelem mellett felszólal az igazságosság istenasszonya, Themis is, aki szerint túl keveset foglalkoznak az erényes emberekkel, és nem mindig az kapja a jutalmat, aki megérdemli. „Az Istenek meg szégyenlvénn / magokat beszédjére” (17. vsz.) azt határozzák, hogy Pallas válasszon ki két olyan személyt, aki érdemes lenne arra, hogy megjutalmazza. Pallas Darvay Ferencet és Erdődy Esztert ajánlja, és úgy véli, hogy az a legfőbb jutalma az erényes embereknek, „[h]a hivei egymásnak”, úgyhogy azt javasolja, küldjék el hozzájuk Hyment, aki gondoskodik majd az eljövendő boldogságukról. Ezzel véget ér a gyűlés.

Ezután (24–27. vsz.) a költő a völegényhez fordul: megérdemelte az égiektől kapott jutalmát (a feleségét), hiszen közismert a bölcsessége és tudománya, érdemei. Majd következnek a jókívánságok: sok boldog esztendőt töltsön a feleségével.

Tulajdonképpen ez a költemény is a hagyományos toposzokat variálja: a szerelmek sorsát az istenek döntik el az égben, erényeik jutalmaként érdemlik ki a házasságot, a menyasszony jutalom. Az újdonság a mitológiai narratíva blumaueri köntösbe bújtatása, ez azonban nem kérdőjelezi meg a fő mondanivalót, a vőlegény dicséretét, ennek hagyományos toposzaival.

A másik költemény, amelyet Rhédey Lajos gróf esküvőjére írt Szoboszlai, és 1813-ban jelent meg Debrecenben, sokkal hagyományosabb típust képvisel, leginkább a fent említett Csokonai-versre emlékeztet. A második aszklépiadészi strófában íródott vers első szakasza (1–8. vsz.) a lakodalmi énekekre jellemzően az esemény helyére és idejére utal: a költő az öröm hangjait hallja Tokaj és Mád környékén, de nem tudja mire vélni az örömet, először azt gondolja, hogy a természet az embereken gúnyolódik, ugyanis elég rossz volt a szüret, s a Tisza áradása is sok kárt okozott a földműveseknek, talán ezen nevet. Már ebben a részben megjelennek antik motívumok, a szüreti multságokat ugyanis Liber kíséreléssel, az áradást pedig Próteus nyájával (a halakkal) írja le. Elég különös egy lakodalmi verset azzal kezdeni, hogy milyen volt a termés az évben.

Hamar kiderül azonban (9–14. vsz.), hogy az emberek Rhédey gróf érkezésének örülnek ennyire. A gróf ugyanis éppen átutazóban van a területen, megszáll Csekeházán. A gróf első említése alkalmat ad a költőnek arra, hogy dicsőítse Rhédeyt: fejedelmi őseire (a család Aba Sámuelig próbálta visszavezetni a származását) hivatkozik, „[n]épünk dicszse”-nek nevezi a grófit.

A 24 versszakos versből a 15. strófaig szó sem esik a házasságról. A 14. versszak végén jelenik meg Cypria, hogy közölje a gróffal, fényes tettei és nemes érdemei jutalmául az eget feleségül szánták neki Venus lányát (!), akiben a szépség és az erény egyesül. Ez is hagyományos toposz, ahogyan fentebb már szó volt erről.

Cypria beszéde után a költő Rhédeyhez fordul, és elmondja neki, hogy az egész vidék a házasságának örül. Itt a költő az örvendező vendégsereg toposzát szélesíti ki az egész vidék örömevé: a gróf egyéni boldogsága, házassága lokális fontosságúvá válik.

A lakodalmi költemények hagyományos elemei sem maradnak el, azokat a narratív verset követő három énekben fogalmazta meg a költő. Az első ének Bihar ifjú és idős lakosainak jókívánságait fejezi ki, a második Venust szólítja meg, és a szerelem hatalmának toposzát fejti ki, a harmadik pedig Hyment és Florát kéri, hogy ne vonják meg jóindulatukat az ifjú pártól, hanem a jövőben is segítsék őket.

Szoboszlai Pap István stílusukban is igényes, gördülékeny versei azt példázzák, merre haladt a lakodalmi költészet műfaja a XIX. század elején, legalábbis annak az a válfaja, amelyet előkelőbb, tehetősebb vagy műveltebb emberek esküvőjére írtak – és ebben, úgy látszik, kulcsfontosságú szerepe van a mitológiai szüzsének. A szövegekben egyre jobban háttérbe szorul magára a

lakodalomra való vonatkozás, a költemény deiktikus jellege, ami még annyira jellemző a *Közköltészet* II. kötetében olvasható alkotásokra. Ehelyett egy fiktív mitológiai-allegorikus jellegű elbeszélés kerül előtérbe, ez foglalja el a költemények nagyobb részét. A két vers azonban egymástól is különbözik: az egyik a Blumauer-féle változatát képviseli a mitológia felhasználásának, a másik a korábban említett Csokonai-verssel mutat rokonságot: az előbbiben a mitológia szerepe a szórakoztatás, az utóbbiban viszont a témának a fennköltebbé tétele.<sup>42</sup> A Darvay-vers esetében ez az elbeszélés mitológiai travesztia, ami az egész mitológiai szűzsé alkalmazását teszi idézőjelbe, illetve a vármegyei nemességet parodizálja. A Rhédey-vers ezzel szemben komolyan gondolja a mitológiai utalást, sőt a lakodalmi vers lehetőséget adott annak a vármegyei nemességnek a dicsőítésére, amelyet a másik kigúnyol.

42 Kazinczy Ferenc is, aki pedig leveleiben (*Kazinczy Ferencz Levelezése*, I–XXI. kötet, s. a. r. VÁCZY János, Bp., MTA, 1890–1911; XXII. kötet, s. a. r. HARSÁNYI István, Bp., MTA, 1927; XXIII. kötet, s. a. r. BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, Cs. GÁRDONYI Klára, FÜLÖP Géza, Bp., Akadémiai, 1960; a továbbiakban: KazLev) gyakran adott hangot az alkalmi költészettől való idegenkedésének, 1810-ben alkalmi verset készített Napóleon és Mária Lujza házasságára *A nagyság és a szépség diadalma* címmel. A verset elküldte Berzsenyinek (KazLev 1698), Cseréy Farkasnak (KazLev 1699), Döbrentei Gábornak (KazLev 1702), Rummy Károly Györgynek (KazLev 1703), Kis Jánosnak (KazLev 1704). Kazinczy maga a Wesselényire írt epigrammáját, a lánya halálára írt versét és az *Erdő* címűt jobbnak tartotta ennél.

Természetesen a vers kommunikációs helyzete teljesen más volt, mint az itt tárgyaltaké, ugyanis ez nem hangzott el az esküvőn. Napóleon házassága először a sárospataki kollégium tanárait ihlette meg, akik kapcsolatban voltak Kazinczyval, és elküldték neki latin nyelvű verseiket. Sipos Pálnak *Pax et Hymen* című verse annyira elnyerte Kazinczy tetszését, hogy azonnal elküldte Pestre Kultsár Istvánnak, hogy jelentesse meg újságjában (*Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1810. 26. szám, márc. 31.) Ennek szövege a KazLev 1660. levél jegyzetei között olvasható. Kézy Mózes *De nuptiis Napoleonis Magni et Mariae Ludovicae Austriacae* című verse 1810-ben jelent meg Sárospatakon. A szövege olvasható a Kazinczy-levelezés VII. kötetében, az 1684. levélhez fűzött jegyzetekben. Kazinczy ezek hatására írta meg a maga magyar nyelvű alkotását.

Kazinczy más leveleiben olvasható, hogy az alkalmi költészet közül azt értékelte, amely túllépett a konkrét tárgyan, és általánosabb dolgokat is tematizált, ezáltal mintegy megemelte a költemény. Ebben az esetben Kazinczy a házasság által létrejövő európai békében (tehát ismét egy politikai eseményben) látta a vers fennköltebb témáját. Ehhez jól illett a mitológiai allegória.

## Függelék

R 257/6

### I. Darvay Ferenc és Erdődy Eszter házasságára

1. Jupiter meg hirdetteti [2r]  
Hogy gyűlés lessz az Égbe  
az Isteneket gyűjteti  
azért mindnyájann egybe  
5 Külön külön invitálja  
öket Hűséges szolgálja  
's követje Mercúr által.
2. A' mennyeiek készülnek  
az ország gyűléséhez  
10 Elöre rendelést tésznek  
Hogy ezenn ditsőséghez  
Légyen illendő ruhájok  
Kotsijok és Paripájok  
Jókor provideálnak.
- 15 3. Kivált Vénus minthogy éppenn  
az a' szokása és tiszte  
Magát ugyan mindenképpenn  
Tzifrán el készítette.  
.....  
20 [?] Ujj viganókat 's tzipöket  
az ország gyűlésére.
- 25 4. A' mikor Diánnához ért  
a' követ 's meg mondotta  
Hogy asszonyságához miért  
ment, tsak nem össze szidta  
Jupiter hogy azonn napra [2v]  
mellyenn éppen vadászatra  
akart menni; tart gyűlést.

2 [„gyűlés” után:] <fagra> [„lessz” jav. erről:] lenni

3 [„gyűjteti” után:] <összve. meg kell jelenni / Itt mindennek>

16 [„a” után:] <kötelessége>

19 [hiányzó sor.]

- 30 5. De mind a' mellett a' postát  
Igen szivesen látta  
meg köszönte fáradságát  
És gazdagonn tractálta.  
Söt a' mellett Jupiternek  
Egy pár nyulat petsenyet  
35 küldött a' vendégségre.
- 40 6. Jupiter pedig a' sálát  
az alatt készített  
Juno a' maga szobáját  
Ékesiti festeti.  
Sok findsakat 's poharakat  
Ezüst Tányért kanalakat  
Készít 's kávéét pergeltet.
- 45 7. mikor a' meg határozott  
nap el jött, az ágyába  
nem nagyon soká nyújtózott  
Jupiter 's hamarjába  
fel pattant nadrágot rántott  
's tsak hamarjába feltsapott  
Egy néhány findsa kávéét
- 50 8. a' sok instálók azomba [1r]  
Egymást érték házába  
Egyik ki se lépett, nyomba  
más lépett szobájába  
Sok ajándékokat vittek  
55 Tsak hogy szállana mellettük  
Jupiter a gyűlésbe.

30 [„látta” jav. erről:] látja

35 [„küldött” előtt:] <El>

37 [„alatt” felett:] <Késziti>

42 [„Készít” felett:] <[?]dás kávéét>

44 [„jött” felett:] <[?] elérkezett>

46 [„hamarjába” után:] <Fel pa>

49 [„kávéét” után:] <azomba>

53 [következő sor:] <vitték a sok aján>

9. Ez alatt mind össze gyűltek  
már az ország házába  
Az Istenek és le ültek  
60 's néztek egy más szájába.  
az Istennők meg felmentek  
a' Karba és tekintették  
Egymásnak ruhájain.
10. Utóljára nagy pompával  
65 Ehol jön Jupiter Úr.  
De köszön nagy gravitással  
nyomba követte mercur.  
ö meg állott az ajtóba  
ama pedig Thronusába  
70 Fel ült 's beszédhez fogott.
11. hányták vetették azt a' mit  
Egymásnak projcitaltak.  
Sokat beszéltek valamit  
amig determináltak.  
75 a' többire is vigyaznak [1v]  
De Minervára halgattak.  
mindnyájann különben[?]
12. már az Istenek a' gyűlést  
majd tsak nem el is hagyták.  
80 Kivált<sup>1</sup> kippenn a' sok<sup>2</sup> ülést  
az Istennek<sup>3</sup> meg unták.<sup>4</sup>  
azért ezek mozgolódtak  
az Istenek ásítottak  
's némelly része aludt is.

58 [„már” előtt:] <az Istenek> [következő sor:] <a Pompei [?] tanáts házba>

63 [„ruhájain” sötétebb tintával föléírva:] <szélllyel néztek / Ki legtisztább közöttök>

64 [előtte két sor:] <Jött azomba Jupiter Úr / H[?] azomba nagy gracia>

71 [„hányták” előtt:] <meg> [„azt”: beszúrva a sor fölé]

73 [„beszéltek” után:] <Sok idő tölt el mig>

77 [Az utolsó sor a kéziratban a megelőzővel egy sorban szerepel.]

79 [következő két sor:] <mivel [?] sokann a' sok ülést / már akkor meg is unták>

80 [A szavak fölé írt számok a sorrendet jelölik. Következő sor:] <már helyekbe feszengettek>

82 [„azért” előtt:] <aze>

- 85                   13. mercur Jupiter kezébe  
                           Egy instantiat nyujta  
                           E pedig hirtelenibe  
                           [?]egy másnak által adta.  
                           Hogy mindenek hallattára  
 90                   olvassa és a' hátára  
                           Irjanak rá valamit.
14. Ezt az instantiát küldte  
                           a' virtus a' gyűlésnek  
                           a' mellyben töllék azt kérte  
 95                   Hogy rá szemet vessenek.  
                           Hogy adjanak jutalmakat  
                           [?] borostyán ágakat  
                           az ő tisztelőinek.
15. Ekkor Thémis asszony fel áll                   [4r]  
 100                   /:Kezébe fontot tartott:/  
                           a' virtus mellett peroral.  
                           Réa minden halgatott.  
                           az egész Gyűlést le rakta  
                           'S ugyan igazánn megmondta  
 105                   mindennek mondókáját.
16. Hogy olly keveset gondolnak  
                           a' virtussal 's érdemmel  
                           's arra keveset vigyáznak  
                           Jutalmat ki érdemel.  
 110                   Hogy azt nem mindig azokkal  
                           Közlik a' kik virtusokkal  
                           és jóssággal fénylenek.

85 [„mercur” után:] <akkor>; [föle írva:] <Ekkor akkor I.> [Az *Ekkor* felett: <az>]

87 [„pedig” aláírva, áthúzva olvashatatlan szó] [következő sor:] <'s fel szóval al>

88 [„másnak” alatt:] <nek> [következő két sor:] <Hogy olvassa mindeneknek /  
 Hallattára>

100 [felette:] <Mérő font volt kezébe>

104 [„ugyan” után:] <nagy>



17. Itt beszidjét elvégezvénn  
 Themis le ül helyére.  
 115 Az Istenek meg szégyenlvénn  
 magokat beszédjére.  
 Hogy a virtushoz mutassák  
 Jó sziveket, 's meg adhassák  
 Jutalmát ezt végezték.
18. Hogy most mingyárt válasszanak  
 Két személyt virtusokkal  
 Kik ekesek, és adjanak  
 Ezeknek jószágokkal  
 125 meg egyező jutalmakat  
 adjanak nekik sok jókat  
 's tegyék szerentsésekké
19. Ekkor rá bízzák Pallásra [4v]  
 Hogy két személyt válasszon  
 Kikhez [?] virtus van 's azokra  
 130 minden jókat árásson  
 Hadd lássák meg a földiek  
 Hogy tudják a' mennyeiek  
 Kit illet a' jutalom
20. Ekkor Pallás gondolkodott.  
 135 Hogy ezenn jutalomra  
 Kit válasszon. kettőt mondott  
 Tsak ugyan utóljára  
 Esmerek u. m. két Embert  
 Darvaýt 's Erdödi Esztert.  
 140 Ezek lesznek rá méltók.

125 [„adjanak” felett:] <Ruházzanak>

134 [előtte:] <Pallás tsak hamar szavait / Tsak hamar így kezdette>; [az első sorban található „hamar” felett:] <mig fontol>

21. Hegybe [!] hagyták az Istenek  
választását Pallásnak.  
Sok jót ígértek mindenek  
mingyárt a' mondottaknak.  
145 Még vetélkedtek egymással  
Egyik eggyel másik mással  
akarvánn kedveskedni.
22. Így szólt Pallás: én úgy tartom  
a' virtussal bíróknak  
150 az a' legnagyobb jutalom  
Ha hivei egymásnak.  
Küldjük el Himent hozzájok [3r]  
Kösse össze őket, 's rájok  
Mondjon sok ezer áldást.
23. Helybe hagyták az Istenek  
a' mit Pallás projectált  
S Ezt mondották rá mindenek  
Felséged jót comendált.  
155 Himen menjen le meghagyták  
160 Ezt a'mint meg határozták  
a' Gyülésnek vége lett.
- xxx
24. Nagy szerü férj néked adták  
Illy Jutalmat az Egek  
mivel méltónak tartottak  
165 Erre az Istenségek.  
Légy szerentsés Eletedbe  
's Legyen minden lépésedbe  
melletted a' szerentse.

148 [„szólt” alatt:] <Ekkor>

149 [„a” előtt:] <Ho> [felette:] <u. m.> [„virtussal” felett:] <hogy>

162 [„szerü”: „szemü”-ről jav.] [„adták” alatt:] <téged tettek>

163 [„Illy” előtt:] <Hát>

167 [„Legyen” előtt:] <Téged>

- 170 25. Tudományod esmereted  
Érdemid tudva vagynak  
Bölcsesseged nevezetes.  
Ki ne tartana nagynak?  
Méltó vagy hát jutalmadra  
Méltó hűséges Párodra  
175 Vedd karodra hitvesed.
- 180 26. Tudom nem fogja elvenni  
az ég róllad szemeit.  
nem szokta elfelejteni  
Senkinek érdemeit  
ámbar úgy láttzik is néha  
hogy ő azokhoz mostoha  
a' kik birnak virtussal.
- 185 27. Élly kívánom sok időket  
szerelmes jegyesseddel  
Tölts el sok vig Esztendőket  
Erdödi Eszterekkel  
Hogy esmeretlen léttemre  
Versemmel tiszteletedre  
Lenni mertem megbotsass

[1810 k.]

178 [„nem” felett:] <mert>

186 [„Erdödi” helyett:] <Hivséges> [következő sor:] <Rajtad az egek áldási>

*II. Rhédey Lajos és Patai Zsuzsanna házasságára*

MÉLTÓSÁGOS GRÓF  
KIS RHÉDEI RHÉDEI LAJOS  
Ő NAGYSÁGÁNAK  
A' FELSÉGES CSÁSZÁR ÉS APOSTOLI KIRÁLY KAMARÁS  
HÍVÉNEK  
TEK. NEM. BIHAR VÁRMEGYE FŐ ISPÁNYI  
ADMINISZTRÁTORÁNAK  
ÉS  
A' SZENT LEÓPOLD JELES RENDE VITÉZZÉNEK,  
KEDVES GRÓFNÉJÁVAL  
MÉLTÓSÁGOS BÁJI PATAI SUSÁNNA  
ASSZONNYAL  
SZERENTSÉSEN LETT HÁZASSÁGI EGYBEKELÉSÉT  
ÖRVENDEZŐ VERSEKSEL  
ÉS  
AZ ÉNEKLŐ DEÁKOK ÁLTAL ELMONDANDÓ ÉNEKEKKEL  
ALÁZATOSANN TISZTELNI IGYEKEZET'T  
DEBRECZENBENN DECEMB. 11<sup>kénn</sup>  
MDCCCXII<sup>dik</sup> ESZTEND.  
SZOBOSZLAI PAP ISTVÁN  
A' DEBRECZENI HELV. VALL. KÖVETŐK COLLÉGIU-  
MÁNAK EGY TANÚLÓ TAGJA

1. Mít hallok? mi öröm hangjai zengenek [55r]  
Nektárt izzadozó bértzeidenn Tokaj?  
's a' Mád Mézese mellől  
Melly vig lárma tolúl elő?
- 5 2. Tán a' víg szüreték zajja ez? a' szedők,  
És a' puttonosok dalljai hallanak?  
És tán Líber Atyánknak  
Késérői zsibonganak?
- 10 3. Nem: mert ő szomorúnn költöze a' minap  
Innét távol, üress kádjaival. – Hegyek,  
Kik vintzléreitek sok  
Izzadságinak, a' reménylt

- 15                   4.    Must-bért, a' szüretenn meg nem adátok! óh  
                           Hát a' megcsalatott fáradozásokat  
                           Igy boszszantja karzajtok?  
                           – – Hát itt a' Tisza minn örül?
- 20                   5.    'S sárgás partjainál mit lotsogatja, olly  
                           Vígann, jádtzodozó habjait? – óh idős  
                           víz! hát nem te borítád  
                           A' zöld réteket, és vetést
- 25                   6.    Feldúzzadt özönöd nem zaboláztató  
                           Örvényének alá? Nem te ragadtad el  
                           A' munkás keze közzül  
                           A' föld bőv adományait?
7.    Hallád partjaidonn jajt keseregni a'                   [55v]  
                           Rémült föld mivelőt, a' ki vetéseinn  
                           Proteus nyájait úszni  
                           Látá, és zokogott. Baját
- 30                   8.    Még is kétszerezed pajkos örömmel, és  
                           Örvendesz, te kevély! vad diadalmadonn?  
                           Vígságod nehezíti  
                           A' szükségét bajait! – De im
- 35                   9.    Ottan a' lakosok futnak elő: öröm  
                           Jádszik homlokokonn; és felemelt szavok  
                           A' Gróf RHÉDEI névvel  
                           Hangoztatja az el terült
- 40                   10.  Tájt – ő, – ő jön amott, régi ösünk, ABA  
                           Nagy magzatja LAJOS. Mejje az érdemek  
                           's a' felség birodalma  
                           Fényes zálogítól ragyog.

37 [„ABA” alatt:] <Királyaink>

40 [A 18v oldalon: egy versszaknyi többlet:] <Óh Nemzet! jer örülj RHÉDEInek; 's Abát / Szemléld bennem s' ősid húnyt Fejedelmeit. / Im más népek irigylik / Nékünk e' Fejedelmi vért!>

11. Nagy Gróf! Néked örül a' Tisza, 's a' hegyek  
Ké kellő fejeket, tiszteletűl, Neked  
Hajtják meg; Neked örvend  
E' nép! – óh de hová halad
- 45 12. Népünk diszsze, amott a' hegyek oldalánn?  
Már a' Tályá köves halmait elhagya,  
's a' Szántói hegyeknek  
Elnyúlt mentibe megy tovább.
- 50 13. Kivánczozva siet: mint mikor a' közös [56r]  
Jó kívánja elő, 's a' Haza, jobb kezét.  
Im meg száll *Czekehazánn*  
A' lejtős hegyek oldalánn.
- 55 14. Méltósággal elegy nyájas öröm lebeg  
Ortzájánn. – Mi ez? – ott a' hegyekenn felyűl  
A' felhők fala megnyílt,  
'S a' szép Cypria száll alá.
- 60 15. Hattyúinn. Szerelem játszadoz ajjakánn,  
'S Hó mejjénn. Közelít RHÉDEIhez, 's kezét,  
Mellyenn Ámorok ülnek  
Nyujtvánn nékie, így beszél:
16. „Fényes tetteidet Fáma az elterült  
Földdel megtudatá, sőt az Egekbe is  
Általhozta nevednek  
Nagyságát, 's jeles érdemid'.
- 65 17. Im itt a jutalom. Szívedet, e' nemes  
Érzések műhelyét, fedje az érdemek  
Bokros csillaga. Imé  
Kedves Jányomat, a' kire
- 70 18. A' Bájt, 's el ragadó kellemekeket kezem  
Nem kémélve raká, a' kire Virtusa  
Mellyel lelke ragyog, még  
Több fényt halmaz; ez egygyemet

70 [„Virtusa” után és alatta:] <még az Ég/Fá.. szépsége és ?/Szemével>

19. Nagy Gróf, Néked adom: mert nem is érdemes [56v]  
 Inkább senki reá, mint TE; kezét Neked  
 75 Imé én adom által”  
 Így szólt Vénus. Azonnal az
20. Új Pár vállait, egy rózsza kötél vevé  
 Környül; Őtet az ég ködjei befogák:  
 ’S itt lent mennyei érzés,  
 80 Bóldogság, ’s az öröm maradt.
21. Jer nagy Gróf! jer! öröm zengedez itt, ’s reád  
 Áldás váraozik. Nézzed, amott Bihar  
 Vidám szúzei, nyíló  
 Rózsát hintenek útatonn
- 85 22. ’S éneklük nevedet. Vén ’s fiatal szalad  
 És egygyezve kiált: RHÉDEI éljen, és  
 A’ nagy PATAI háznak  
 Ékessége SUSÁNNA. – Ím
- 90 23. A’ Várad fel emelt halmai tellyesek  
 Víg Ekhóval: alatt, a’ rohanó Körös,  
 Minden habjai hátánn,  
 Hangzó nagy Nevedet viszi.
- 95 24. A’ Múzsák hegyeinn innepi lárma zeng:  
 „Lássák sok Tavaszok, hogy lobog e nemes  
 Párbann a’ szeretetnek  
 Legtisztább eleven tüze.”

*Első Ének.*

1. Jer nemes Pár! im nyílt karokkal [57r]  
 Vár a’ tisztelők serege.  
 Mennyegzői víg hangokkal  
 100 Tellyes már a’ környék ege.

80 [19v oldalon kimaradt versszak:] <El húnyt RHÉDEIEk! vessetek szemet / A’ menny-  
 ből ide. im hiv unokátok áll / Mennyegzői öröm közt / Méltósággal előttetek.>

A' hívség, és a' köz szeretet,  
Teszi néktek e' tiszteletet.  
Im itt minden körös körül  
Tsak boldogságtoknak örül.

xx

- 105           2. Im Biharnak vidám szüzei  
                  Rózsát szórnak utatokra  
                  Ifjai, 's őszült vénei  
                  Futnak öszve látástokra  
                  Ragyog szemek öröm könnyekkel  
110           Szívek meg tölt hiv érzésekkel  
                  Zeng szájokbann nagy nevetek  
                  'S az Ekhó felel: *Éljetek.*

*Második Ének*

1. Szerelemnek Királynéja! a' Te hatalmadnak  
A' Nagyok, és kitsinyek, egyformánn hódolnak.  
115           Te inteszsz: 's a' szívekbenn  
                  Tűz lángol egyszeribenn,  
                  És az erek forrnak.  
                  Nyilat lóssz: 's a' kit ér ez,  
                  A' tsak szerelmet érez,  
120           Tsak szerelmet érez.

*III<sup>dik</sup> Ének*

1. Hymen! te szép koszorúdnak  
Rózsáit, a' boldogságnak  
Kertjébbenn mosolyogva szedték  
Az Amorok, kik azt fűzték.  
125           2. Ha azt, népünk örömére,  
                  Feltetted, e' Pár fejére:  
                  Gondod már rajta maradjon,  
                  Hogy az ott el ne hervadjon.



3. Sőt végezz a' szép Flórával:  
Hogy sok Tavasz ujjúltával,  
Arra (...)friss rózsáit fűzze,  
'S a' vég Telet távol űzze.

Imprimatur Debreczini 9<sup>a</sup> Decembris 1813.